

РОЗВИТОК ЛІТЕРАТУРИ В ХАРКОВІ У 1920-1930-ТІ РОКИ

Ільєнков В. С.

Науковий керівник – к. іст. н., доц. Бадєєва Л. І.

Харківський національний університет радіоелектроніки

(61166, Харків, пр. Науки, 14, каф. українознавства, тел. (067) 935-32-03)

E-mail: vladyslav.ilenkov@nure.ua

У тезах доповіді розглядається розвиток Харкова через призму мовно-літературного процесу, який суттєво вплинув на культурне становлення міста та України. Аналізуються ключові літературні течії, діяльність видатних письменників, видавничі процеси та мовна ідентичність, зокрема в контексті українізації 1920–30-х років. Особлива увага приділяється ролі Харкова в становленні української літератури та мовної ідентичності на тлі історичних і соціальних змін.

Ключові слова: Харків, мовно-літературний процес, українізація, літературні течії, письменники, культурна ідентичність, мова, культура.

Харків, як один з найважливіших центрів української культури, відіграє значну роль у розвитку літератури в Україні в 20–30-х роках ХХ століття. Цей період охоплює етапи українізації, культурного ренесансу та трагічних репресій, які суттєво вплинули на мовно-літературний процес. «Розстріляне відродження» досліджували О. Бажан, С. Білокінь, Ю. Лавріненко, О. Рубльов та ін. Автор ставить за мету – розглянути особливості розвитку літературного життя в Харкові в 1920–1930-ті роки.

Ще з часів заснування Харківського університету місто було важливим культурним осередком. Тут з'явилися перші видання з мовознавства, історії, літератури та етнографії.

Але центр Слобожанщини здавна страждав через близькість до російських кордонів. Саме Харків став першим містом, яке захопили більшовики в грудні 1917 року. У Харкові 10 березня 1919 року було проголошено створення Української радянської соціалістичної республіки, а місто стало першою столицею, що сприяло активізації українізації. Це був час, коли українська мова та культура почали активно розвиватися, а літературний процес набув нових форм.

У 1920-х роках у Харкові виникли численні літературні об'єднання, які стали платформами для нових ідей і творчих експериментів. Одним із найвідоміших став ВАПЛІТЕ (Вільна Академія Пролетарської Літератури), засноване в 1926 році. Серед його членів були такі видатні письменники, як Микола Хвильовий, Валер'ян Підмогильний та Майк Йогансен. Вони прагнули створити українську літературу на основі кращих традицій західноєвропейської культури і виступали за незалежність творчості від партійних директив.

Також варто згадати про Будинок «Слово», збудованого наприкінці 1920-х років, в якому оселилися відомі українські письменники. Згодом вони увійшли в історію як представники «Розстріляного відродження», оскільки майже всі були репресовані в 1930-х роках. Так, одним з мешканців будинку

«Слово» був Остап Вишня (справжнє ім'я Павло Губенко), який жив і працював у Харкові у 1920-х роках. Тут вийшло понад 50 збірок його гумористичних творів, тут він працював редактором журналу «Червоний перець», був членом художньої ради театру «Березіль». 1930 року Остап Вишня оселився в будинку «Слово», де жив поряд з Миколою Хвильовим, Лесем Курбасем та іншими культурними діячами. Від розстрілу в 1930-х роках О. Вишню врятував випадок.

Видавничі процеси в Харкові в 20-30-х роках також мали велике значення для розвитку української літератури. Видавництва, такі як «Червоний шлях», активно публікували твори українських авторів і пропагували ідеї культурної ідентичності. Літературні журнали стали важливими платформами для поширення нових ідей і тенденцій у мистецтві.

Харків у цей період також був осередком активної літературної дискусії, яка була частиною ширшої культурної полеміки. Микола Хвильовий, наприклад, виступав за орієнтацію української культури на Європу, а не на Москву, висуваючи відомий лозунг «Геть від Москви!». Такі ідеї підкреслювали намагання інтелігенції утвердити незалежний, самостійний культурний шлях для України, проте вони також стали однією з причин репресій.

У цей час в Харкові активно розвивалася не тільки література, але й інші види мистецтва. Харків був одним із центрів українського театрального життя, де діяли такі театри, як театр «Березіль» під керівництвом Леся Курбаса. Театр «Березіль» не тільки інтегрував новаторські підходи, але й розвивав українську сценічну мову та естетику, яка відображала національну самосвідомість і революційний дух.

У 1933 році хвиля репресій проти діячів української культури почалася з арешту мешканця будинку «Слово» поета Михайла Ялового (1937 року його розстріляли в урочищі Сандармох). Після арешту Ялового скоює самогубство його друг, письменник Микола Хвильовий. «Арешт Ялового – це розстріл цілої генерації», – йшлося в його передсмертній записці. Того ж року був заарештований і Остап Вишня. Жертвами сталінських репресій стали і Микола Куліш, і Лесь Курбас, і Павло Тичина – одних знищили в таборах, інші змушені були замовкнути. Загалом в будинку «Слово» від 1933 по 1938 роки були репресовані понад 70 мешканців-літераторів, 11 з яких розстріляли в урочищі Сандрамох.

Репресії 1930-х років стали серйозним ударом по українській інтелігенції. Масові арешти та знищення творчої еліти призвели до загибелі багатьох талановитих письменників. Цей період характеризувався не тільки трагічними втратами, але й глибоким психологічним впливом на весь творчий процес, адже письменники змушені були вибирати між самоцензурою та ризиком для життя. Це призвело до зупинки мовно-літературного процесу та суттєвого уповільнення розвитку української культури.

Українська мова активно входила у вищі та середні навчальні заклади. Це суттєво сприяло формуванню нового покоління україномовної інтелігенції,

яка підтримувала культурний процес та утверджувала українську мову як мову науки, освіти та культури.

У цей час виникають нові жанри та стилі: пролетарська поезія, соціальний реалізм тощо. Письменники прагнули висловити думки простих людей і донести їх до широкої аудиторії. Це стало можливим завдяки активному розвитку масової літератури.

Культурна ідентичність була важливим аспектом літературного життя Харкова в 20–30-х роках ХХ століття. Письменники шукали способи вираження національної самосвідомості через свої твори. Вони прагнули створити таку літературу, яка б відображала специфіку українського народу та його історію.

Після репресій кінця 1930-х років Харків, як і вся Україна, втратив багато талановитих митців та інтелектуалів, що призвело до зупинки активного культурного розвитку та ослаблення літературних традицій. Це втручання радянської влади мало довготривалий ефект, і лише з кінця ХХ століття почалося поступове відновлення та переоцінка внеску цих митців у літературу.

Сьогодні Харків продовжує залишатися важливим культурним центром України. Після початку російсько-української війни місто переживає новий етап українізації та культурного ренесансу. Місцеві митці активно переходять на українську мову, змінюються топоніми та культурні наративи.

Сучасні видавництва продовжують традицію публікації українських авторів, а численні фестивалі підтримують інтерес до читання й розширюють аудиторію для нових голосів у літературі.

Таким чином, розвиток літератури в Харкові в 20–30-х роках ХХ століття є яскравим прикладом того, як соціально-політичні умови можуть впливати на культурне життя країни. Незважаючи на складнощі та виклики цього періоду, Харків залишався важливим осередком для формування української літературної мови та культури. Сьогодні місто продовжує підтримувати ці традиції й сприяти розвитку нових літературних течій у сучасній Україні.

Список використаних джерел

1. Бажан О. Розстріляне відродження // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. Київ, 2011. С. 642.
2. Білокінь С. І. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР. Джерелознавче дослідження. – Київ : Інститут історії України НАН України, 1999. – 367 с.
3. Лавріненко Ю. Розстріляне відродження: Антологія 1917–1933. Київ: Смолоскип, 2007. 976 с.
4. Рубльов О. С. Розстріляне відродження // Енциклопедія історії України: у 10 т. Київ: Наукова думка, 2012. Т. 9. С. 265.